

*Kodēl praeitis turi priimti mūsu
žaidimo taisykles?*

JULIAN BARNES, „FLOBERO PAPŪGA“

GEGUŽĖS 1-OJI. 1947-IEJI

PETRAS LĖTAI PRAVERIA LAUKUJES rūmų duris. Šviežios žalumos vėjelis plūsteli į veidą. Durys garsiai pokštelėjusios užsiveria. Jis kniubteli ant siaurų laiptelių ir kiek pasvyravęs deda koją ant gatvės grindinio. Pro pravirą antrojo aukšto langą sklinda vyriškų bosų ir tenorų šurmulyš, retsykais pasigirsta šaižokas moters juokas.

Kojos pačios veda taku pro griuvėsių likučius Stalino* vardu perkrikštyto prospekto link. Jis murma kažką sau po nosimi ir šypteli tamsoje, lyg išvydęs vaikystės miestelį Veliuoną.

ATMINTYJE PRASIKALA VEIDAI, kai kurių net balsus išgirstu. Giminės, pažįstami, pasklidę po turgavietę, bažnyčios šventorių, žydų krautuvėles. Per Petrines žmonių amaras – viens kitam kepures ir skrybėles kelia, glėbesčiuojasi, o išsibučiavę, ūsais pasidalinę, po šimtą kartų paseilioję viens kitą, mosteli botagais ir suvirsta į vežimus ir bričkeles.

* Vėliau – Lenino, dabar Gedimino prospektas. (Čia ir toliau – autoriaus paaiškinimai.)

Petrinės baigėsi. Miestelyje tylu. Net vaikai, rankioję arklių paliktas krūvas, išsilakstė.

Ko tau reikia šitoje aikštėje, ant aukšto kalno, nuo kurio matyti Nemunas ir padūmavusi Užnemunė? Pasiilgai gimtinės vyrų šelmių balsais, skardziabalsių moterų?

Ausyse tebeskamba didysis bažnyčios varpas tokiu pat kaip ir tavo vardu. Petras. Bažnyčios bokšte jo vieta tuščia. Kaizerio kareiviai varpą pavogė, iš jo padirbdino daug kulku. Tačiau tu jį girdi, vis dar girdi. O gal jis skamba po žeme atgulusių krūtinėse?

Veliunos varpą vėl išgirdai pirmąją karo dieną, kai su Maryte, viską metę, bėgot į Rusiją. Buvai išsigandęs, bijojai žūti nuo fašisto kulkos.

Netoli Zarasų kelią pastojo... Ne, ne vokiečiai – lietuviai. Baltaraiščiai.

Kur sprunkat?

Kas tokie esat?

Meteisi į rugių lauką. Jie – iš paskos. Matei, neišneši kudašiaus. Išsitraukei pistoletą. Gyvas nepasiduosiu, – rėkei.

Vijikai sutriko. Tačiau vienas staiga atitoko: ar tik ne Cvirka būsi? Jo, jo! – apsidžiaugė bemat. – Puikią knygą parašei apie žemę maitintoją...

TĄSYK LIKAI GYVAS.

Smarvė žemyn, siela aukštyn, smarvė aukštyn, siela žemyn! – grūmojo bažnyčios varpinės Petras ir tada, kai užmirštas bičiulių, priveiktas dizenterijos, galavaisi Alma Atos geležinkelio stotyje. Marytė blaškėsi po karo nualintą svetimą

miestą, ieškodama duonos kąsnelio ir vaistų. Nežinia, kuo ji tave girdė – kumysu ar aguonų pienu, bet buvai pakilęs į orą, o savaitę paskraidęs virš snieguotų Alatau viršukalnių, prabudai nuo geležinkelio stoties garsų ir išvydęs mylimosios veidą labai nustebai. Jau buvai apsipratęs su klejonių skraidymu ir jauteisi visiškai laimingas.

NESENIAM VILNIUJE ant rašytojų pirmininko stalo radau laišką – rašytą veliuoniškės moters. Lyg sulėtintame kine skaitau negrabia valstietiška ranka parašytus žodžius ir jaučiu tą nepažįstamąją, stovinčią už nugaros...

Atsisuku. Kambarys tuščias. Tiktai girgžteli praviras langas. Mėnesiena srūva vidun ir spengiančioje nakties tyloje laiško žodžiai dar skaudesni. Tolumoje ant balto kaip šviežios paklodės sniego išvystu pusnuogius kūnus. Suspurda širdis: aš juos mačiau numestus aikštėje. Du vyrus ir moterį.

Dabar gal jau tiksliai neatkartočiau man rašytų nepažįstamos sodietės žodžių, tačiau ašarų pėdsakai gelsvame laiško popieriuje tebestovi akyse. Retsykiais nepažįstamoji pavirsta mano motina, rečiau – vaikystės laikų giedraake mergike Antanina, kuri įkrito širdin, kai dėl nelaimingos meilės nusišovė brolio šaulio pistoletu. Abi priekaištuoja: naujoji valdžia neleidžia nukankintųjų apraudoti ir palaidoti...

Tie išdraikyti, išrengti kūnai apnuogintais tarpukojais ir suknežintais veidais nepaleidžia, lydi mane visur, atseka net ir klaidžiojantį po Vilnių. Akimirka vienas kuris prasižioja ir kužda laiške parašytus žodžius. Po to visą dieną ausyse skamba balsas: toks šaižus, toks laukinis, kad poulu su juo ginčytis.

Žinau: nukankintieji seniai nuvežti į pakriaušį šalia Veliunos liuteronų kapinių ir suversti į vos vos praurbintą žemę. Juos apibėrė pernykščiais lapais ir sniegu, pramišai su smėliu.

„Petrai, ar jie visi – tavo priešai?“ – klausia ir klausia motina.

Jos balse girdžiu snūduriuojančių kaimo šunų alsavimą, sniegu čiuožiančių pavažų girgždesį. Įsivaizduoju, kaip nelaimingųjų tėvai tarytum vagys, mėnulio pilnaties apšviesti, išsikasa mylimiausiųjų kūnus ir vežasi namo pačiu dangaus viduriu.

Lyg sapne tie vaizdai keičia vienas kitą. Atsitokėju nuo tvirtų vyriškų žingsnių.

– Petrai!.. Petrai!.. – krūpteliu nuo Jono* šuktelėjimo. Išgašdintos kuosas sukiauksi pakildamos nuo stogų.

– Ko rékauji? – atsiliepiu.

– Moterys tavęs pasigedo, Petrai. Kas jas pralinksmins be tavęs?

Jonas paduoda ranką, pakylu nuo griuvėsių krūvos.

– Nejuokauk, – sakau.

Jis švelniai priekaištauja:

– Matau, kad tau blogai.

Einu paskui Joną, stengiuosi nesvyruoti, įveikti užplūdusį mieguistumą.

Sumesčiau kokį juokelį, bet liežuvis neklauso ir galva tuščia. Pastaruoju metu kartais tikrai jaučiuosi nekaip: užplūsta nerimas, bijau žvilgtelėti į veidrodį, baugina patamsėję paakiai, blyški skruostų oda.

Gailiuosi, kad šiandien likau Vilniuje. Nedžiugina Gegužės pirmosios šventė. Noriu namo į Kauną, pas Marytę, pas Andriuką, bet nesiryžtu važiuoti apimtas liūdesio ir slogios

* Jonas Šimkus (1906–1965) – rašytojas, žurnalistas, redaktorius.

tuštumos. Vis delsiu, vis laikiu, gal rytoj jausiuos geriau. Pavargau kaip medžiojamas vilkas.

Jonas praveria sunkias rūmų duris. Laiptais kylam į pokylio salę, kurioje šelsta susibūrę rašytojai. Įgėrę bičiuliai graibsto mudu už alkūnių, už pečių, rėkia viens už kitą garsiau, sodina prie stalo, spraudžia man į rankas stiklą su baltąja. Ore plevena prakaito tvaikas, sumišęs su moterų kvėpalais ir alkoholio kvapu iš pravirų burnų.

– Nenorit, negerkit, drauge pirmininke, – šnibžda į ausį jaunutė poetė. Simpatiška mergina glusteli prie peties. Jaučiu mergaitišką šilumą, klausau švelnaus balso, bet žvilgtelėjęs į veidą nustembu – jos skruostai, smakras, nosis švelniai gelsvi. Stebeilijuosi į besilinksminančius rašytojus – visų veidai taip pat gelsvoki. Ir šviesa, sklindanti iš palubės, neįprastos spalvos. Užsimerkiu ir suspaudžiu galvą tarp delnų.

– Kas jums? – glosto ji mano ranką. – Manimi galite pasikliauti... Galvą skauda? – švelniai paklausia.

– Mes laukiame tavo šposų, Petrai, – iš kitos stalo pusės pasigirsta balsas.

– Jis tik apie savo pilvą gali papasakoti. Matai, koks surūgęs sėdi, – tyliai tarsteli kitas.

– Juokitės... juokitės. Ką gali žinoti – gal greitai tą mano pilvą jau muziejų iškabinsit?! – tariu piktai.

Aniedu nurimsta.

– Mane persekioja keisti sapnai, – kuždu jaunajai poetei. – Atsiverčiu laikraštį ir matau – įdėti net trijų rašytojų nekrologai: vienas – Butkų Juzei, antras Sruogai... Prabundu apimtas baimės ir prakaito išpiltas, nes trečio nespėjau perskaityti. Ligi šiol tas sapnas neduoda ramybės.

PASKUTINIOSIOS BALANDŽIO dienos buvo siaubingos: nuo ryto iki vakaro laksčiau liežuvį iškišęs po įvairias įstaigas. Turėjau daug rūpesčių dėl rašytojų butų, o dar laikraščių redaktoriai spaudžia – vienam duok straipsnį, kitam – novelę. Cėka vyrams atsakyk: ką rašytojai nuveikė, pasitikdami Gegužės pirmąją?

Kai po vidurnakčio užsidarau savo kambarėlyje ir bandau užmigti, užpuola kita bėda – skausmas. Aštrios, geliančios bangos, prasidėjusios po krūtine, lyg kokie gyvi padarai šliaužioja viduriuose. Tarpais taip skauda, kad įsikandu pagalvės kampa ir kenčiu.

Nedžiugina net Darbo raudonosios vėliavos ordinas, gautas iš Paleckio* rankų. Atiduočiau jį daktarui Lurijai ar kitam stebukladariui, kad tik pagelbėtų, kad tasai plėšrūnas viduriuose manęs nebedraskytų.

VALANDĖLĘ RAMUS SĖDŽIU užstalėje, bandau juokauti su stalo kaimynais, šypsauti šalia sėdinčiai merginai. Ji įkyriai siūlo užkąsti. Tačiau vos užuodęs maistą, po krūtine pajuntu kylančią skausmo bangą. Neišversiu. Akimis susirandu Joną, jis be žodžių supranta.

Bičiulis palydi mane į kambarėlį pirmajame rūmų aukšte.

Krentu ant lovos, girgsinčios lyg žąsis. Guliu užsimerkęs, kumščiais spaudžiu paslėpsnius, lyg smaugčiau tą nepažįstamą gyvį, besirangantį viduriuose.

* Justas Paleckis (1899–1980) – žurnalistas, formalus okupuotos Lietuvos prezidentas 1940 m. LSSR Aukščiausiosios tarybos prezidiumo pirmininkas.

RŪMŲ, KURIE DABAR PRIKLAUSĖ rašytojams kartu su kompozitoriais, sargė Albina* laukė, kol besilinksminantys rašytojai išsiskirstys, kad galėtų sutvarkyti priešnerkštą salę. Moteris matė, kaip Šimkus parlydėjo Petrą. Sunku patikėti, kad šmaikštuolis Cvirka, vyras pačiame jėgų žydėjime, per porą savaitių taip suzmeko.

Ji nedrąsiai praveria rašytojo kambario duris, ant stalelio padeda puodelį pelynų arbatos.

Albinai, medicinos seseriai, Cvirka be mokesčio leido apsigyventi viršutiniame rūmų aukšte, kad naktimis saugotų patalpas ir rūpintųsi jų švara. Bendradarbiai ligoninėje jos teiraudavosi: ar tiesa, kad Cvirka už 5 rublius nupirko šį Plungės kunigaikštieni Marijai Skuževskai Oginskienei priklausiusį pastatą?

Cvirka rūmų nei pirko, nei nacionalizavo. Buvo kitų, kas tuo pasirūpina.

PETRAS ŠYPSOSI PRO MIEGUS. Šnirpščioja. Gilūs atodūšiai atsimuša į rūmų langus. Nušiuęs paltas nuslysta ant grindų, jam šalta, jį krečia drebulys. Albina apklostos ligonį. Sūneli, sūneli... nėra šalia žmogaus, kuris tavimi pasirūpintų, – šnibžda ji tyliai.

KĄ TADA REGĖJO PRISNŪDĖS rašytojas, niekas neatspės. Gal prisiminė karo dienas, klaidžiojimus Azijoje ieškant darbo

* Albina Medekšienė – rūmų, kuriuose buvo įsikūrusi LSSR rašytojų sąjunga, sargė.

ir bandant kur nors prisiglausti? Gal matė ranka pasiekiamas snieguotas Alatau viršukalnes ir pro šalį traukiančius kupranugarčius, apkrautus įvairiomis rudens gėrybėmis? Gal juto tada kamavusį alkį, kai tuščią skilvį taip baisiai gniauždavo spazmai? O gal prieš pavargusias akis trūkčiojančiais vokais šmėstelėjo rusas rašytojas Zoščenko*, įbrukęs pluoštą rublių ir pasakęs: „Eik, pavalgyk ir trauk į Ameriką!“

Dieve, Dieve! Kokia kvaila užmačia – svajoti apie kelionę užsienin, kai visa Europa liepsnoja pragaro ugnyje! Marytės palikti Azijoje, tarp svetimųjų, negalėjo, o abiejų tikrai nebūtų išleidę į užjūrį. Koks šišas pakusė jį pasakoti kam reikia ir kam nereikia apie tą Ameriką? Apie Amerikos lietuvius marksistus, apie jų kvietimą Amerikoje kelti lietuvius emigrantus į kovą prieš fašizmą. Prisipliurpiau – ir papuoliau į didelę bėdą, – guodėsi Petras savo Marijai. Lygiai kaip anais, Smetonos laikais, veržėsi į Ameriką, o kas išėjo? Šnipštas. Argi nebuvo kairiųjų pažiūrų rašytojas? Stengėsi. Siuntė eilėraščius į pagrindinę komunistų spaudą. „Maniau, kad lietuviškieji marksistai niekuo nesiskiria nuo paryžiečių. Tačiau buvau apšauktas pavojingu tipu, niekšu, smetoninės žvalgybos agentu, politine prostitute, žmogumi, pavojingesniu ir už pačius fašistus... Mano kairumas išvadintas apsimestiniu, o pasakytos ar parašytos frazės, girdi, tik apgaudinėjančios naivuolius.“**

* Michail Zoščenko (1894–1958) – rusų rašytojas, persekiotas sovietų valdžios.

** Turimi galvoje stalinisto Zigmo Aleksos-Angariečio straipsniai, kritikuojantys P. Cvirką. (Str. „Niekšo nepasisekimai“ pagrindinės Lietuvos komunistų partijos laikraštyje „Balsas“, 1932, Nr. 22.)

MARYTE, AR GIRDI? Šnibžda Petras apsnūdeš. Aš jau va-
žiuoju į Kauną, į Fredą! Mane atleido iš darbo. Svajonės pildosi.

Bičiuliai manimi nebepasitiki!

Ir gerai! Labai gerai, paukšteli mano! – skamba ausyse Ma-
rytės balsas.

Nenoriu gyventi Vilniuje, nors radau tuščią namą, kuriame
galėtume įsikurti. Jį turėčiau remontuoti. Bertašiūnas* paskyrė
remonto darbams vokiečių belaisvių...

Tegul tvarko, įsikurs kas nors kitas. Man nereikia tos pi-
laitės!

Gyvensiu su tavimi, Maryte, mano Markiuk!.. Su Andriu-
ku... Niekada nesiskirsim. Karo baisumus kentėm kartu, o Lie-
tuvoje mudu išskyrė... Nekenčiu biurokratų. Laukiu valandė-
lės: gal kada pavyks išsivaduoti iš tramdomųjų marškinių. Tada
persikelsime kur nors arčiau Klangių, kad pro langus matyčiau
didžiąją Lietuvos upę, ir rašysiu, rašysiu... Rašysiu... Gims Ele-
nutė, mano lauktoji dukrytė.

Po valandėlės rašytojas atsimerkia ir nebeprisimena savo
kliedesių. Klauso šventinio alaso, vartosi lyg primuštas žvėris ir
vėl prisnūsta. Pasakoja Marytei, jog mirė rašytojas Butkų Juzė.**

NENUVAŽIAVAU Į LAIDOTUVES. Po mamos šermenų bi-
jau bet kokių mirties ženklų. Bet pasakyk, kas mane traukė už
liežuvio tarti: „Giliau užkaskit Juzę, kad neišlįstų!“

* Juozas Bertašiūnas (1895–1972) – sovietų saugumo ir administracijos darbuo-
tojas, SSRS generolas majoras.

** Butkų Juzė, tikr. Juozas Butkus (1893–1947) – rašytojas, po 1926 m.
gruodžio 17 d. perversmo dėl komunistinių pažiūrų suimtas ir kalintas Varnių
koncentracijos stovykloje.

Tą naktį aplankė keistas sapnas. Suvažiavo visi giminės – artimiausi ir tolimesni, kai kurių net matęs nebuvo. Sėdi visi užstalėje, vaišinasi. Stalai nukrauti ragaišiais, sūriais, dešrom... O sėdinčiųjų veidai tokie rimti, tokie susikaupę... Ūmai giminiškai pakyla, choru atsisveikina ir išeina pro plačias duris.

Papasakojau, ką sapnavęs, seseriai Izabelei. Nieko nesakė, bet supratau: blogas sapnas.

Laimė, jis nebesikartoja. Aš – ramus.

Lekiu, skrendu pas tave, Markiuk!